

SZABÓ ILDIKÓ

Szocializációs folyamatok a muravidéki magyarok körében¹

Iskolai élmények

A kisebbségi identitás nemzedéki kérdés is. Az idősebb nemzedék - ahogy egyik idős beszélgetőtársunk fogalmazott - vagy a „kis rövid magyar időben” végezte iskoláit, vagy még azelőtt, a régi Jugoszláviában. Nekik volt a legkönnyebb megőrizniük magyarságukat. Egyrészt nem mosódott el emlékezetükben az az időszak, amikor még magától értődő volt magyarnak lenni. Másrészt meg a régi Jugoszláviában az akkor még színmagyar falvak lakóinak nem volt rá lehetőségük, hogy magyarul tanuljanak az iskolában. Mivel pedig szlovénul nem tudtak, a helyi magyar közösségekből való kiszakadásuknak sem volt sok esélye.

Az interjúkból az derül ki, hogy az együtt élő, egy nemzedékhez tartozó magyarok és szlovénok viszonyának az elmúlt négy évtizedben sajátos dinamikája volt. A háború előtti nemzedéknek kevés kapcsolata volt a szlovénokkal. Tanulóéveik idején a magyarok még eléggé zárt közösségekben éltek. A tanulmányait a háború után kezdő és a most negyvenes évei végén, ötvenes évei elején járó nemzedéknek viszont talán minden tagja őriz valamilyen kínos emléket arról, hogy a szlovén oktatási nyelvű iskolába kerülve kiderült: nem tud jól szlovénul.

„Az volt a baja annak a nemzedéknek, hogy nem tudtuk jól a szlovén nyelvet” - mondta az egyik muravidéki magyar költő-újságíró. Ehhez azonban rögtön hozzá kell tennünk, hogy beszélgetőtársaink, miután felidéztek különböző megszügyenüléseik történetét, mindig elmeséltek egy másik történetet is, amely arról szólt, hogy vagy szlovénok, vagy a szlovén társadalomba nyelvileg és politikailag beilleszkedett magyarok segítették őket nyelvi nehézségeik áthidalásában.

A nyelvi nehézségek sokszor nevetséges helyzetbe sodorták az egykori diákokat: „Voltak ilyen tréfás megjegyzések. Hogy mondjuk, bizonyos rovarokról tanultunk. Nem tudtuk a nevét neki, és súgták, és az ember rosszul hallotta. Röhögtek rajtunk, de azt hiszem, nem volt érezhető, hogy ezért lenéznek.” Más esetekben még a kedélyesség sem oldotta a konfliktusokat: „Na, voltak akkor ilyen konfliktusok még az internátusban is, a szlovén srácokkal. Magunk között mindig magyarul beszélgettünk. Akkor azt mondták, hogy »beszélj szlovénul, szlovén kenyeret eszel.«” Többször ránk szóltak, mikor magyarul beszéltünk. Voltak verekedések is. A labdarúgó világbajnokságon mi a magyaroknak drukoltunk. És ott volt velünk szemben a tanulmányi könyvtár. És 20 paráért be lehetett menni a tévét nézni, mert nálunk, a kollégiumban nem volt televízió. És aztán átmentünk oda tévét nézni, és mindig drukoltunk. Aztán nagyon bosszankodtak, hogy miért drukkolunk mi a magyaroknak? Itt élünk. Miért nem a jugoszláv csapatnak drukkolunk?”

Ezekből a történetekből egyértelműen az rajzolódik ki, hogy a szlovén gyerekekből álló kortársi csoport részéről érték sérelmek a magyar gyerekeket. A diákok közötti etnikai ellentéteket - úgy tűnik - a nemek közötti közeledések oldották a leghatékonyabban: „Mi hárman voltunk magyar fiúk az osztályban. És a lányok sokat foglalkoztak velünk. Tanítottak bennünket táncolni, dolgozatokat, házi feladatokat segítettek megírni. És mikor megírtam szlovénul a dolgozatomat, akkor odaadtam mindig valamilyen lánynak, és az kijavította. Mert én tartalmilag jól írtam mindig.”

A következő interjúrészletben is a pozitív és a negatív, élmények összefonódását figyelhetjük meg. A felidézett történetből kiderül, hogy a muravidéki középiskolában egy tanár sietett a diák segítségére. Beszélgetéseink során több, ehhez

hasonló történettel is találkoztunk. Az elbeszélésekből kirajzolódó tanári magatartás két szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt az emlékezet egyaránt megőrizte olyan, magyar és magyarul jól tudó szlovén tanárok emlékét, akik megengedték a magyar diákoknak, hogy magyarul feleljenek, és jó jegyet adtak nekik. Másrészt meg ezek a történetek jól jelzik, hogy ezt a legnehezebb időszakban, az ötvenes években is meg lehetett tenni. A tanárok egy része meg is tette. Az értelmiség tehát a gyerektársadalomnál megértőbben viselkedett a szlovénul nem tudó magyar gyerekekkel. „Bizony, fejből tanultunk, és sokszor kinevettek az osztályban bennünket. De volt egy tanárom, az Szegeden végzett, és mondta, hogy mondjam el magyarul, mikor feleltem. A többiek hallgattak. Két osztálytársam tudott magyarul csak. És én mindig magyarul feleltem egy ideig az első évben történelemből. Négyeseket meg ötösöket kaptam, és haragudtak rám, hogy biztos, csak beszélgetünk. Nem értették, hogy miről van szó.

És akkor elmondok még egy epizódot ezzel kapcsolatban: hogy magyarul írtam meg az érettségi dolgozatomat, és magyarul védtem meg. A címe: A muravidéki kétnyelvű iskolák tíz éve. Dr. Ivas, híres szlovén pedagógusnő elnökölt. A Stefan Barbarics, a Horváth Béla és a Mejak Renata volt a bizottságban. És még, azt hiszem, a Vörös József. Úgy, hogy én magyarul beszéltem, meghallgatták, és akkor kérdezték a dolgozatról. Akkor erre nem volt szabályzat. De én ennek ellenére Muraszombatban szépen magyarul védtem meg a dolgozatomat.”

Ebből az interjúból az is kiderül, hogy az etnikai konfliktusok kissé paternalista, „kézi vezérlésű” megoldása a helyi hatalomtól sem volt idegen: „Volt egy igazgatónő az internátusban, aki jól tudott magyarul, a mai szlovén elnöknek, a Kucsán Milánnak az anyja. Az mindig behívatott bennünket, és letisztázta a konfliktusokat. És a mostani budapesti konzul volt még ott a járáson. A nemzetiségi ügyekkel foglalkozott. És az is el szokott jönni az internátusba, és a gyűléseken magyarázott arról, hogy nem kell minket bántani, mert magyarok vagyunk. Ekkor mindig voltak ilyen beszélgetések, és ha mondtuk, hogy valamire szükség van, akkor mentünk hozzá. Mert abban az időben az ilyen nemzetiségi politikus a táskában hordta a pénzt is meg a papírokat is. Egyszemélyben mindenés volt a magyar nemzetiségi hogyishívják.”

Összefoglalóan azt mondhatjuk tehát, hogy a legidősebb nemzedékhez tartozók - akik szlovén oktatási nyelvű iskolába jártak a háború előtt, de gyenge volt a szlovén nyelvtudásuk és többségükben vagy kizárólag magyar gyerekekből álló osztályokban tanultak - a szlovén nyelvvel kapcsolatos konfliktusaikat az iskolán kívül élték meg, vagy az iskolás évek után, felnőtt korukban.

Ezzel szemben a középnemzedék számára elsősorban a magyar általános iskolát követő szlovén középiskola világa hordozott etnikai konfliktusokat. E nemzedék tagjainak identitását mély sérelmek érték akkor, amikor a legvédtelenebbek voltak: serdülőkorukban. Valójában társadalmi identitásuk került szembe etnikai identitásukkal. Az előbbiből következett szakmai-tanulmányi érvényesülési vágyuk. Ez vitte őket a szlovén középiskolába. Az utóbbi személyiségük épségének megőrzésére ösztönözte őket. Ez inkább elfordította volna őket az elszenvedett sérelmek helyszínétől. Ám társadalmi identitásuk erősebb volt. Elvégezték iskoláikat, amelyekért - úgy érezték - nagy árat fizettek: gyermek- vagy kamaszfejjel elszenvedett sérelmeket. És akár úgy reagáltak ezekre, hogy feladták magyar identitásukat, akár úgy, hogy megőrizték ezt, nem kaptak intézményes elégtételt, amely meghozta volna a kollektív katarzist. Megőrizték viszont az egyéni elégtételek emlékeit: megértő tanárok, emberséges pártfunkcionáriusok gesztusait. Állampolgári tudatukat a frusztrációk mellett ezek az emlékek is alakították. Etnikai identitása

szempontjából ez a nemzedék tűnik a leginkább megosztottnak. Vagy úgy reagáltak az elszenvedett sérelmekre, hogy feladták magyar identitásukat, vagy éppen ellenkezőleg: rendkívül tudatosan vállalták ezt.

A mai harmincasok nemzedékének - úgy tűnik - már kevésbé voltak nyelvi nehézségei. Az egy generációhoz tartozó magyarok és szlovénok viszonya az ő iskolás éveikben volt a legkiegyensúlyozottabb. Ekkor vezették be a Mura-vidéken a kétnyelvű iskolákat. Ezek „felfutó időszakában” többé-kevésbé stabilizálódtak az interetnikus kapcsolatok az iskolában. Egy újságíró így idézte fel ezeket az éveket: „Fontosnak tartom azt is elmondani, hogy egyedül az általános iskolában tanultam magyarul. Tehát sem a középiskolában, sem a főiskolán. A magyar nyelvtudásom autodidakta módon fejlődött, amennyiben fejlődött. Én gyakorlatilag nem is tudtam szlovénul, amikor bekerültem a középiskolába. [...] Az én iskolatársaim, a szlovénok most is tudnak velem beszélni, ha Mariborban élnek, ha Ljubljanában. Én nem azt mondom, hogy nem tudom, milyen filozófiai társalgás, de meg tudjuk beszélni a dolgokat. Úgy beszéljük, hogy kicsit magyarul, kicsit szlovénul. De tudnak.”

Ez az egyensúly az elmúlt másfél évtizedben mindinkább megbomlott. A háttérben az asszimiláció felgyorsulása, az etnikailag homogén települések etnikai arányainak megváltozása húzódik meg. A kétnyelvű iskola lehetőségei sem a belülről is akart asszimiláció megfordítására nem bizonyultak elégségeseknek, sem arra, hogy a szlovénokat érdekeltté tegyék a magyar nyelv tanulásában.

A ma iskolába járók nemzedéke már jobban tud szlovénul, mint magyarul. A lendvai kétnyelvű iskola tanárnője a következő példával illusztrálta a belülről is akart asszimilációt: „Most csinálom a gyerekekkel a búcsút (a ballagást - Sz. I.). A nyolcadikosokkal, az iskolában. Miért szégyelli a pincai gyerek, hogy táncol a táncsoportban? Nem tudom, hogy a pincai gyerek miért szégyelli - mert szégyelli -, nem akarja, hogy fölolvasson a nagyközönség előtt magyarul egy verset. És nemcsak egy gyerek. Egy csomó ilyen volt. És borzasztó volt nekem most, az iskolai év végén megtudni, hogy mi is van azokkal a gyerekekkel, akik jól csinálják ezeket, mindenki meg van velük elégedve, csak éppen ők nem szívesen csinálják.”

A legfiatalabbak nyelvi kapcsolatairól az előbbi újságíró a következőket mondja: „A szomszéd kisfiú, aki a fiammal járt négy osztályban, bejön reggel. Én kérdelem tőle magyarul, hogy »hideg van?« Azt mondja, »nem értem«. Ilyenkor mászok a fára, hogy mi az isten ez? Akkor mi történik? Hát hol vannak a magyar tanárok? Ettől mászok fára. Vagy attól mászok fára, hogy leülök a fiammal átismételni az anyagot. Fölteszem magyarul a kérdést, és azt mondja: »anyu, szlovénul kérdezd, mert így nem értem«. Tehát ettől mászok fára, hogy a fiam Magyarországra készül továbbtanulni, és oda fog menni, és nem fog tudni beszélni, annak ellenére, hogy magyar, hogy az óvodába való belépéséig nem tudott szlovénul. Tehát az én fiam konyhanyelven tudja beszélni a magyart. Amikor Jókait vagy Mikszáthot ismételtük, akkor az olvasókönyvből nem értette a kifejezéseket. Azt kérdezte tőlem, hogy »mi az, hogy erkölcsös?« És ilyentől másztam fára.”

A történelem rétegei

A szomszédos országokban élő, idősebb nemzedékekhez tartozó magyarok több impériumváltást is megélték, és több politikai rendszerről is szereztek tapasztalatokat. A Mura-vidéki falvakban folytatott csoportos beszélgetéseinket történelmi mérlegkészítéssel kezdtük. Rendszerint a legidősebb lakos foglalta össze a huszadik század helyi történelmét. Tapasztalhattuk, hogy még a középnemzedék is jól eligazodik az egymást váltó államrendszerek között, de a náluk fiatalabbak közül már

csak azokat foglalkoztatja a történelem, akik értelmiségi pályákra készülnek, vagy maguk is értelmiségiek. A tizenévesek többsége történelmileg légüres térben él. Lakóhelyük történetéről szinte semmit sem tudnak, a magyar történelemről sem sokat. Az előbbi a helyi közélet sekélyességének vagy éppen több évtizedes hiányának épp úgy következménye, mint a felnőtt környezet szocializációs stratégiájának. A hivatalos értékelésektől rendre eltérő tapasztalatokról túlságosan sokáig volt érdekesebb hallgatni, mint beszélni. Amikor pedig már lehetett, talán késő volt.

A magántörténelem, ha sokáig nem támaszkodhat nyilvános megerősítésekre, könnyen elveszti a továbbörökítés értelmét. Megelőit elbizonytalaníthatja, hogy a „hivatalostól” eltérően vélekednek valamiről. Márpedig az elmúlt négy évtizedben az itt élő magyarok történelmi és társadalmi tapasztalatai kettős értelemben is nélkülözték az intézményes visszaigazolást. Egyrészt - honfitársaikhoz hasonlóan - ők sem ismerhették fel mindig állampolgárként megélt élményeiket a nyilvánosan kommunikált tartalmakban. Másrészt pedig magyar nemzetiségűekként a rájuk vagy általában a magyarokra és a magyar történelemre vonatkozó, hivatalos vagy félhivatalos, hatalmi pozícióból kifejezett tartalmakkal sem tudtak mindig azonosulni. Ezek a tartalmak - sokszor aktuálpolitikai célokból - éppen magyar identitásuk: ellen irányultak.

Fenntarthatna volna a közös történelmi sorsban gyökerező kollektív azonosságtudatot a lakóközösségek szintjén szemeződő civil társadalom a maga intézményeivel és kommunikációs rendszerével. Ilyen önszerveződéseknek azonban a felülről építkező előző politikai rendszer nem kedvezett, és végképp nem kedvezett a kisebbségi státussal összefüggő civil „ellenvilágok” szerveződésének.

A legtöbb helyen a múlt felidézése katartikus volt. Csoportos beszélgetéseink voltak az első alkalmak a nyilvános emlékezésre. Elfelejtettnek hitt kollektív élmények jöttek elő, és a beszélgetés az együvé tartozás kifejezésének különleges alkalmává vált. Nem szabadulhattunk attól a benyomástól, hogy évtizedek óta mi vagyunk az elsők, akik azoktól, akik mindig csak elszenveték a történelmet, anélkül, hogy az újabb és újabb változásokhoz a beleegyezésünket kérték volna, legalább megkérdezzük: hogy élték meg az elmúlt időszakokat?

Arra a kérdésre, hogy a különböző korszakokban milyen volt a Mura-vidéki magyarság helyzete, az értelmiségiek a következő válaszokat adták:

A muravidéki magyarság helyzetének értékelése a különböző korszakokban
Százalékban és indexben²

	Nagyon	Elég	Közepes	Elég rossz	Nagyon rossz	Index
Osztrák-Magyar Monarchia	8	32	30	5	24	50
Királyi Jugoszlávia	-	-	19	54	4	30
Magyar uralom	14	35	27	4	-	71
Szocialista Jugoszlávia	1	50	37	4	-	65
Független Szlovénia	5	62	26	1	-	70

A Mura-vidéki értelmiségiek 24, 23, illetve 20 százaléka - elsősorban a fiatalabbal: - nem vállalkozott az 1945 előtti három korszak megítélésére. Azok szerint, akik értékelték az egyes korszakokat, az 1941-től 1945-ig terjedő „magyar időszakban” és a jelenlegi Szlovéniában a legjobb a magyaroknak. Arra a kérdésre, hogy véleményük szerint a következő években hogyan alakul a Mura-vidéki magyarok helyzete, 35 százalékuk válaszolta azt, hogy változatlan marad, és 30

százalékuk azt, hogy javul. Ezek a válaszok a jövő oldaláról támasztják alá a jelennel való viszonylagos elégedettséget.

A csoportos beszélgetések során nem tapasztaltunk jelentős eltéréseket az egyes korszakok megítélésében. A legtöbb faluban az értelmiségiekhez hasonlóan értékelték őket. A kollektív emlékezet működésének sajátosságait jól mutatja a völgyifalusi csoportos beszélgetés egyik idős résztvevőjének válasza:

(„Az itteni magyaroknak melyik időszakban volt a legjobb?”) „Ez egy kicsit nehéz. Például az Osztrák-Magyar Monarchiának én is részese voltam. Az is csak olyan volt, mint az a kis rövid magyar idő (1941-től 1945-ig - Sz. I.). Azzal is meg voltunk elégedve. Én ugyan nem, mert én kint voltam a fronton pár évig, így én abból sokat nem élveztem. De akik idehaza voltak, azok is meg voltak avval elégedve. No, akkor jött egy külön rendszer (a Tito-korszak - Sz. I.). Hát a végén ezt is megszokta a nép, mert bele voltak törődve, hogy ennek így kell lennie. Nem? És hát akkor mit csináltunk... Kellott dolgoznunk. Az egyik jobban feltalálta magát, a másik nem találta úgy fel magát. Most aztán... egy új életet élünk megint csak. Hogy ennek mi lesz a vége már? Ez elég szépen kezdődik. Hogy mi lesz a vége - majd meglátjuk.

(„És melyik volt a legnehezebb?”) Talán a harmincas évek, 38-ig mondjuk, a régi Jugoszlávia. Nekünk legalábbis az volt a legnehezebb. Nem volt munkahely. Szóval, nehéz volt. Nem tudta az ember azt sem értékesíteni, amit termelt.

(„És a háború után?”) Hát, ez egy kicsit nehéz dolog volt. Nekünk legalábbis, magyaroknak. A pár év alatt megszoktuk ezt a szabadságot, hogy egyben voltunk. Nem? Hát egy kicsit nehéz ügy volt, mert egy kicsit nyomás alá vették a magyarságot az első években.”

Figyelemre méltó, hogy interjúalanyunk finom visszafogottsággal jellemzi mind a jobb, mind a nehezebb időszakokat. A két magyar időszakot egymással jellemzi: „(a Monarchia) is csak olyan volt, mint az a kis rövid magyar idő.” A háború utáni idők emlékét pedig minduntalan a „kicsit” jelzővel lágyítja, és általánosságokkal háritja: „kicsit nehéz dolog”, „kicsit nehéz ügy volt”, mert „egy kicsit nyomás alá vették a magyarságot”. Az a tény pedig, hogy az itt élőket nem szokás megkérdezni arról: melyik állam kötelékébe akarnak tartozni, csak a „megszokás” sajátos indoklásában („mert bele voltak törődve, hogy ennek így kell lennie”) sejlik fel.

Az impériumváltásokért az itt élők nagy árat fizettek. Ennek máig ható következményei vannak. Akik magyar katonaként kerültek hadifogságba, nem kaptak kárpótlást, mondván, hogy Jugoszlávia ellen harcoltak. Akik Magyarországon dolgoztak - és ilyenek korábban is sokan voltak -, nyugdíjazásuk során kerültek hátrányba. Egy újságíró a következőket mesélte apjáról: „Elment Bácskába, magyarországi uradalmakban dolgozott napszámosként. És később megalakult itt ez a fűrésztelep, ami sok munkást alkalmazott. És aztán a Feketeerdőben dolgoztak, és itt lett munkavezető. És 19 vagy 20 évig dolgozott ilyen minőségben. De nem tudta érvényesíteni a nyugdíjat. Mert az új rendszerben azt mondták, hogy aki nem dolgozott Jugoszláviában, nem ismerik el a munkáéveit.”

A legsúlyosabb árat azok fizették azért, hogy a nagypolitika játékszerei lettek, akiket kitelepítettek. A kitelepítések nem egyformán érték a falvakat, és nem is voltak olyan méretűek, mint más országokban, de ugyanúgy „kibeszéletlenek” maradtak, mint mindenhol a volt szocialista országokban, és itt sem követte meg senki azokat, akik elszenvedtek. Völgyifaluban például „csak” hét vagy nyolc családot internáltak, de „gyerekeket, mindenkit elvittek” - mesélte az egyik asszony. „A mieink Rakovecen voltak. A papa azt szokta mesélni, hogy le kellett nekik feküdni, aztán motorbiciklivel mentek végig rajtuk. Akkor a mamának a papája meghült, úgy, hogy az ideg... rendszere tönkrement a fejibe. Akkor a Bözsikének meghalt a fia. Ott halt meg.”

A kitelepítések a petesházikat sújtották a leginkább: az egész falut kitelepítették, amit az újonnan feltárt kőolajmezők biztonságos kitermelésével indokoltak. „1948 decemberében három nap alatt ki kellett a falu lakosságát telepíteni, és az összes családnak el kellett hagynia a családi fészket, kivéve azokat a családokat, amelyeknél foglalkoztatott volt a vállalatnál. Ez az első kitelepítés igen brutális és minden emberi méltóságot sértő volt. Némely családok fellázadtak, és az ellenszegülőket az UBDA (államvédelmi hatóság) és a katonaság bezárta a lendvai börtönbe. [...] 1949 elején az az utasítás érkezett, hogy az egész falut ki kell telepíteni és szöges dróttal körül vonni”.³ A petesházikak 1952. április 2-án Tito marsallnak küldött levelükben ezt írták: „A falusiaknak egy napon azt mondták, hogy a kitelepítést »műszaki« okokból végre kell hajtani. Ezek a műszaki okok véleményünk szerint a következők voltak: Petesháza lakosságának többsége (85 százalék) magyar nemzetiségű, ez, azt jelenti, hogy fennállt a szabotázs veszélye. Hangsúlyozzuk, hogy nem volt egyetlen eset és szabotázs kísérlet sem, és a kitelepített falusiak nem okoztak a vállalatnak még kisebb kárt sem, annak ellenére, hogy ezt az elkeseredésük sorsának folytán elvárhatták volna.”⁴ 46 lakóházat és igen sok gazdasági épületet bontottak le. Akik 1951-ben aláírtak egy nyilatkozatot, hogy nem kérnek kártérítést házaikért vagy más tulajdonukért, visszatérhettek. Sokan rákényszerültek erre.

A megélt történelem tehát olyan túlélési stratégiákat valószínűsít, amelyek a leginkább alkalmasak az etnikai konfliktusok elkerülésére. A negatív tapasztalatok akkor is befolyásolják a társadalmi magatartásokat, amikor már múlttá váltak. Egy kis létszámú nemzetiségi csoport esetében logikusan vezetnek a belülről akart asszimiláció felé. Ezt az is elősegíti, hogy a tanított történelem nem teszi eléggé lehetővé, hogy a felnövekvő nemzedékek pozitív érzelmekkel kötődjenek a magyar történelemhez. Ahogy az egyik tanárnő mondta: „Ha azok előtt a gyerekek előtt, akik együtt voltak az iskolában, a magyar gyerekek ősei megszállóként voltak bemutatva az iskolában, akkor érthető valahol, hogy mitől beszél tíz magyar ember szlovénul, ha itt van a társaságban egy szlovén.”

Az egyház szerepe a kollektív azonosságtudat megőrzésében

1948-ig Szlovéniában is működtek egyházi iskolák - mint Jugoszláviában mindenütt -, de akkor államosították őket. Ezekben az iskolákban keresztül azonban az egyház csak kevésbé érzékelhette a kisebbségi problémákat, mivel a két világháború között az egyházi iskolákban is a szlovén volt az oktatás nyelve. Kivételt csak a hittan képezett. Mennyire használják most a magyar nyelvet a hittanórákon és az istentiszteleteken? A tanulmány első részében közölt első táblázat adataiból láthattuk, hogy a megkérdezett Mura-vidéki értelmiségiek az általunk felsorolt 17 helyszín közül a templomról mondták a legnagyobb arányban, hogy ott a magyarok használják az anyanyelvüket.

Az államosítás óta a hittanórák színhelye a lelkipásztori hivatal. A lendvai plébános, aki még három helyen: Völgyifaluban, Pincén és Gyertyánoson teljesít szolgálatot, nem tudja pontosan, hogy jelenleg hány csoportban folynak a hittanórák: „Úgy 16-20 csoport van csak Lendván”. Abban is bizonytalan, hogy hány csoportban folyik szlovén nyelven a hittan tanítása: „Körülbelül 16... vagy azt hiszem, 14 csoportban”. Végül arra a kérdésre, hogy a többi öt-hat csoportban tiszta magyar nyelven folynak-e a foglalkozások, azt válaszolja: „inkább magyar nyelven”.

A lendvai község 11 ezer lakosa közül 10700 katolikus. A plébános aki 1969 óta lelkipásztorkodik Lendván, és 1990 óta áll a plébánia élén körülbelül hétezerre becsüli a magyar anyanyelvűek számát. A magyar nyelvű hitélet gyakorlásának kérdése tehát a Mura-vidéki magyarok abszolút többségét érinti. „Lehet, hogy ez az

adat nem egyezik meg a népszámlálással, mert sokan magyarok, és nem magyarnak mondták magukat”, teszi hozzá. Ugyanakkor a magyar nyelvű hittanórai csoportok aránya (amelyekben „inkább magyarul” folynak a foglalkozások) jóval kisebb, mint ahogy ez a magyar anyanyelvű hívek arányából következne.

Nem kétséges, hogy a katolikus vallású Mura-vidéki magyarság kollektív azonosságtudatának gondozásában fontos szerepet játszhat az egyház, ugyanúgy, mint más kisebbségek esetében. A kisebbségi szocializáció egyéb intézményeihez: az iskolához és a médiumokhoz hasonlóan az egyház is egyik lehetősége az anyanyelv használatának. A másik két intézményhez képest azonban sajátos lehetőségei is vannak. Az egyik az, hogy a hívek legszemélyesebb és legintimebb problémáikat fogalmazhatják meg anyanyelvükön. A másik lehetőség pedig az, hogy az egyház az emberi élet kitüntetett pillanataiban vagy éppen fordulópontjain segítheti katarzishoz az arra rászorulókat, mégpedig úgy, hogy anyanyelvüket kínálja fel önmaguk és összetartozásuk megfogalmazásának eszközéül. Ezért nagy jelentősége van annak, hogy az egyházi gyakorlatban mennyire intézményesült a kisebbségi nyelv használata. Ebből a szempontból is meghatározó szerepe van annak, hogy a felnövekvő nemzedékek előtt hogy jelenik meg az egyház: olyan intézményként-e, amely a maga gyakorlatával is legitimálja a kisebbség nyelvét, és hozzásegíti híveit ahhoz, hogy megőrizzék nemzeti azonosságtudatukat, vagy olyan intézményként, amely a maga sajátos eszközeivel is az asszimilációt segíti elő, és inkább csak eltűri a kisebbségi nyelv jelenlétét.

Kérdőíves vizsgálatunkban megkérdeztük az értelmiségieket, hogy a Mura-vidéki magyarok fennmaradásában milyen szerepet játszik *a család, az iskola, az egyház, a magyar nyelvű újságok, a magyar nyelvű televízió, a magyar kormány, a szlovén kormány, a kulturális egyesületek és a magyar értelmiség*: nagyot, közepeset, kicsit vagy semmilyen? A legnagyobb szerepet a családnak tulajdonították, majd az iskolának, a magyar nyelvű rádióknak, a magyar nyelvű televízióknak és a magyar értelmiségnek. Csak ezeket követte a hatodik helyen az egyház. 58 százalékuk úgy vélte, hogy az itteni magyarok fennmaradásában nagy szerepe van az egyháznak, 30 százalékuk úgy, hogy közepes, 8 százalékuk pedig úgy, hogy kicsi.

A magyar nyelvű hittanórai csoportok száma nemcsak a magyar hívek arányához képest feltűnően kevés. A plébános szerint mindig a nyolc órás magyar nyelvű szentmisén vannak a legtöbben, bár mostanában csökken a résztvevők száma, miközben a kilenc órás szlovén misén „mindig növekszik”. Igaz, a tíz órás magyar misén „egy ideig csökkent, most kezd emelkedni” a résztvevők száma. A délutáni mise kétnyelvű. Ezen nem változott a részvétel. A magyar nyelvű hittanórai csoportok aránya a magyar misék látogatottságához képest is kicsinek tűnik.

További problémát jelent a hittanórai nyelvhasználat. A valóságban a magyar nyelvű hittanórák azt jelentik Lendván, hogy kisebb-nagyobb mértékben a magyar nyelvet is használják. „Kint, falvakon, Csenteiben, Őrifaluban - ott magyar nyelvű a hittanóra”, mondja a plébános. „Kivéve, hogyha van szlovén gyerek. Akkor legalább röviden van szlovénul is mondva. Míg Petesháza, aztán Pincemajor, Gyertyános, Hídvég - ezekben a helyiségekben *a káplánok nem tudnak magyarul*” (kiemelés tőlem - Sz. I.).

Mivel magyarázhatjuk a magyar hittanórák kis számát és ambivalens nyelvhasználatát? Az okokat a Mura-vidéki magyarok vallásgyakorlásának egyházi feltételeiben és általános helyzetükben lelhetjük fel.

Mura-vidék a maribori püspökséghez tartozik. Egyházi szempontból nincs különleges státusuk az itt élő magyaroknak.

A Mura-vidékiek többször is megfogalmazták, hogy szeretnék, ha a gyerekek magyar nyelvű hittankönyvekből tanulnának. Annak, hogy a „magyar nyelvű” csoportokban is inkább két nyelvet használnak, a legkönnyebben megragadható oka az, hogy a püspökség által előírt hittankönyvek szlovén nyelvűek. Kérdésünkre, hogy mennyire van lehetősége arra, hogy a maribori püspökség előtt képviselje a Mura-vidéki magyarok sajátos érdekeit, köztük azt is, hogy szeretnék anyanyelvükön írott hittankönyveket, a plébános kitérő választ adott: „A nyelv... hát, az olyan kényes dolog... Mert őszintén megmondom, nekem tudnom kell, hogy én nemcsak a magyaroknak vagyok a plébánosa.” Arra hivatkozott, hogy a szülőknek lehetőségük van „magyar hittankönyvet venni, amiben gyakorlatilag a nyolc évi anyag összegezve van, a magyar püspöki kar adta ki, és ezt kínáljuk a szülőknek, hogy vegyék meg.” A plébános annak idején a vajdasági kiadású Képes Bibliát is ajánlotta a híveknek. Most pedig felhívja figyelmüket a magyarországi kiadású teljes Bibliára. Úgy tűnik azonban, hogy az egyházon belül nem magától értődő dolog a kisebbségek anyanyelv-használatának joga és ennek intézményes biztosítása.

A maribori püspökség elsősorban viszonzossági alapon ítéli meg a magyar hívek sajátos igényeit. A segédpüspök „nagyon sokat foglalkozik a Rába mentiekkel”, mondta a plébános. Van neki érzéke ilyen nemzeti sajátosságokhoz. Akármilyen problémát előhozunk, mindjárt azzal jönnek, hogy a Rába-vidéken a hittan magyarul van... Csak az a baj, hogy innen, a szlovének közül senki nem akar odamenni Magyarországra. Nem akarnak a fiatal papok kimozdulni. Majd megint beszél a püspök úr a mariboriakkal (a maribori papokkal - Sz. I.). Mert odatartoznak a Rába-vidékiek. Hát ott nem volt senki, aki teológiára menne a rábaközi szlovének közül. Vannak Rába menti szlovén papok, csak nem a szombathelyi egyházmegyében.”

Viszonzossági alapon azonban a hittankönyvek problémája megoldhatatlan, hiszen a magyarországi szlovének közül viszonylag kevesen beszélnek szlovénul. További problémát jelent, hogy az általuk beszélt nyelv és az irodalmi szlovén között nagy különbség van. Azért is figyelemre méltó a viszonzosság elvének egyházi képviselője, mert a Mura-vidéki magyarok már nem találkoznak vele életük egyéb színterein. Az oktatásban, a közéletben, a munkahelyeken már nem hivatkoznak erre. Mivel anyanyelvüknek a szlovénnal egyenrangú használata állampolgári joguk, más területeken már nem maga a jog a probléma, hanem annak érvényesülése.

A két lendvai káplán közül „az egyik nagyon szépen beszél magyarul, a kiejtése is hihetetlen. A magyar papok nem is hitték el, hogy nem magyar. A másik egy kicsit nehezebben beszél. A szentmisét elmondja, de azt mondja, a keresztelést jobb, ha inkább mi végezzük. Ugyanúgy a temetést is. Erre kényesek. Vigyáznunk kell.” Ha a bérnél „két püspök van, akkor mind a kettő szónokol. Egyik szlovénul, a másik magyarul. Akkor a mise egyik része szlovén, a másik része magyar. *De azt meg mi nem akarjuk, hogy a bérnél külön szentmise legyen. Ugyanúgy, az első áldozásnál sem.*” (Kiemelés tőlem - Sz. I.) Az éjféli misénél megoldották a gordiuszi csomót: az egyik évben tízkor van a szlovén és éjfélkor a magyar, a másik évben fordítva. A délutáni misék kétnyelvűek: az Úrfelmutatásig az egyik, utána a másik nyelvet használják. A plébános azonban nem tudja elképzelni, hogy külön szlovén és külön magyar nyelvű misék legyenek. A két nyelv templomi használatának kérdését - úgy tűnik - minden erőfeszítés ellenére is lehetetlen úgy megoldani, hogy a hívek is elégedettek legyenek vele, de az egyházi hatóságok is.

Interjúink során többen szóvá tették, hogy a templom falán a miserend csak szlovénul van kiírva, és a lelkész neve, noha magyar, szlovénos formában olvasható. Kérdésünkre, hogy ezen lehetne-e változtatni úgy, hogy mindkét nyelven kiírnák a miserendet, a plébános a következőket válaszolta: „Lehetne... csak mi a nyomtatványt

a püspökségtől kapjuk, és ez nincs, csak szlovén nyelven.” Lendváról tehát minden út Mariborba vezet...

Az egyházi adminisztrációban a gyerekek nevét szlovén formában írják. „Az egyházi adminisztráció pedig az utóbbi időben úgy volt, hogy a hivatalos nyelv a szlovén. A neveket pedig úgy kell beírni, ahogy az anyakönyvi kivonatban vannak.” Kérdésünkre, hogy ezek szerint itt nincs kétnyelvűség, a plébános azt válaszolta, hogy nincs. Így aztán természetes, hogy azokban a hittanórai csoportokban is, amelyekben magyarul is beszélnek, a gyerekek legnagyobb része szlovénos nevet használ.

Talán nem véletlen, hogy a Mura-vidéki magyarok egyik sérelme éppen egy egyházi szertartáshoz kapcsolódik. A Mura-vidéki temetéseken a halottak a szlovén nemzeti zászlót követve teszik meg utolsó útjukat - ahogy az egykori Jugoszláviában is a jugoszláv nemzeti zászlót vitték a menet élén. Beszélgetéseinken rendre szóvá tették ezt. Tapasztalhattuk, hogy a magyar lakosság úgy gondolja, kötelező vinniük a szlovén zászlót, a magyar nemzetiségi zászlót azonban tilos, noha a nemzetiségi területeken a törvény megengedi a magyar zászló használatát. Voltunk olyan faluban is, ahol éppen temetésről jöttek az emberek. Ott meglehetősen indulatosan kérdezték, hogyha magyar halt meg, miért nem vihetik a magyar zászlót; vagy legalább mindkettőt együtt? A plébános szerint 12-13 éve viszik a halottak előtt a temetésen a szlovén zászlót. Nem tud róla, hogy ez kötelező lenne. Arról sem tud, hogy a magyar zászlót tilos lenne vinni. Amikor azt kérdeztük tőle, hogy látott-e már magyar zászlót temetésen, azt válaszolta: „Annyira nem is figyeltem”. Arról nem volt tudomása, hogy a magyaroknak rosszul esik, hogy szlovén zászló alatt kell a halálba menniük. Úgy véli azonban, hogy a községházán és a rendőrségen nem kifogásolnák a magyar zászló használatát.

Magyar értelmiségiek

Az elmúlt évtizedekben az itt élő magyarokban is, szlovénokban is kimondva-kimondatlanul rögződött a szlovén nyelv elsőbbségének - néha „felsőbbbbségének” - tudata. A kétnyelvűség ama társadalmi játékszabályok egyike lett, amelyeket a „kifelé” és a „felfelé” való adminisztrációban sokkal jobban számon tartottak az érintett felek, mint a társadalmi gyakorlatban. Az itt élő magyarok érdekei is azt kívánták a hétköznapi gyakorlatban, hogy a könnyebb ellenállás irányában menjenek el. Realitás volt, hogy a szlovénoknak kevésbé volt érdekük magyarul tudni, mint a magyaroknak szlovénul. Annak ellenére azonban, hogy a munkahelyeken és a közéletben nem érvényesült a kétnyelvűség, a szlovén nyelv elsőbbsége csak ritkán csapott át hatalmi pozícióból érvényesített kizárólagosságba. Egy-két ember panaszkodott, hogy öt-hat évvel ezelőtt „nem engedtek magyar lemezt hallgatni”, vagy hogy „Pincehelyen a szlovénok felháborodtak, hogy a magyar anyanyelvű boltosnő magyarul szólt a szlovénokhoz”.

Egy kis népcsoport anyanyelvének megőrzése a legjobb körülmények között is nagyon nehéz. A völgyifalusi csoportos beszélgetésen egy férfi a következőképpen fogalmazta meg a szlovén jövevényszavak használatával kapcsolatos rossz érzését: „Itten hibáztunk, mert a magyarban is sok a szlovén szó. Tudjuk, hogy hibáztunk, de ez a szójárásunk. Itt kevés ember mondja, hogy »elmegek a községházára«, hanem, hogy »megyek az obcsinára«. Nem? Ilyen tájszólás ez. Már annyira alkalmazkodott a népek körében; hogy senki nem mondja azt, hogy »elküldtem egy levelezőlapot«, hanem egy »dopisznyicát«. Nem? Tudjuk, hogy hibáztunk, de ez a népek körében már annyira beilleszkedett, hogy... Egyfajta kultúrát hoztunk magunkkal.” A szembesülési helyzet mintegy rákényszeríti a feleket, hogy a másik szemévet is lássák egymást.

Interjúalanyunk érezhetően a Magyarországról jöttekkel való szembesülés hatására fogalmazta meg magának és a többieknek nyelvhasználatuk sajátosságait.

Úgy vélem, a nyelvi másodrendűségi érzés ördögi kört mozgat. A magyarok bizonyos helyzetekben nyelvi szempontból hátrányban vannak a magyarországiakhoz képest. Így beszélt erről egy völgyifalusi férfi: „[Magyarországon] észreveszik, hogy te nem vagy magyar, vagy magyar vagy. És akkor, ha bevallod, hogy magyar vagy, akkor észrevettem, hogy utána szólnak, hogy nem beszélsz magyarul. Ha például társaságban beszélsz. Hát, jobb megmondani, ha Magyarba bemensz - nem itt, mert itt jó -, de ha beljebb mész, jobb megmondani, hogy szlovén vagy, és akkor beszélsz magyarul. És akkor utóbb már megdicsérik, *hogy nagyon szépen beszél magyarul!* Ez saját tapasztalatom.”

Anyanyelvi hátrányaik kisebbségi érzést keltenek bennük a magyarországiakkal szemben. De a szlovén nyelv gyengébb tudása és a magyar nyelv nem teljesen érvényesülő nyilvános használata miatt egy részük a Szlovénokkal szemben is hátrányban van. Elsősorban az idősebbek helyzete nehéz ebből a szempontból, mert nyelvi hátrányaik gyakran összefonódnak állampolgárként megélt másodrendűségi élményeikkel. Ennél szélesebb körben tartja magát az a meggyőződés, hogy a magyar nemzetiségűek bizonyos esetekben hátrányban vannak a szlovénokhoz képest. Kérdőívünknek arra a kérdésére, hogy milyen esélyei vannak egy Mura-vidéki magyar fiatalnak, hogy egyetemen vagy főiskolán tanuljon tovább, a magyar értelmiségiek 87 százaléka válaszolta azt, hogy ugyanolyanok, mint egy szlovén fiatalnak. Csak 5 százalékuk gondolta, hogy egy magyar fiatalnak kisebbek az esélyei. Arra a kérdésre viszont, hogy milyen esélyei vannak egy magyar értelmiséginek arra, hogy vezető beosztásba kerüljön a nemzetiségileg vegyes lakosságú területeken, már csak 54 százalékuk válaszolta azt, hogy ugyanolyanok, mint egy szlovén értelmiséginek. 39 százalékuk szerint kisebbek az esélyei. Figyelemre méltó, hogy az értelmiségiek háromnegyede ismer olyan Mura-vidéki magyarokat, akik nem mindig vallják be a nemzetiségüket, hanem másnak mondják magukat. 24 százalékuk sok ilyet ismer, 51 százalékuk keveset. 13 százalékuk pedig azt mondta: vele is előfordult már, hogy jobbnak látta, ha más nemzetiségűnek vallja magát.

Ha a Mura-vidéki értelmiségiek egy része az asszimilációs stratégiát választotta, másik részük megpróbált szellemileg és morálisan profitálni az együttélésekből. Így beszélt erről egy tanár: „Ahogy kivettem a jegyzetfüzetemet, teljesen véletlenül erre a színházi belépőre bukkantam. Teljesen mindegy, hogy én Zalaegerszegen, Pesten, Mariborban vagy Bécsben ülök be egy színházba. Akkor jó a soknyelvűség. És most ezzel próbálnék válaszolni arra a kérdésre, hogy miért jó a soknyelvűség. Ha egy szlovén színházi darabban az utolsó szóig megért mindent az ember, akkor ennek örülhet. És a magyarban úgyszintén. De csak akkor, ha az ember ennek tudatában van.” Egy völgyifalusi pedagógusnő a következőképpen illusztrálta a kétnyelvűség biztosította öntudatot: „Ha tudom, hogy a pincér szlovén, és én elsajátítottam a szlovén nyelvet, nekem nem megalázó szlovénul szólni hozzá. Sőt úgy érzem, jó, hogy én elsajátítottam, neki meg nem sikerült megtanulnia magyarul. Ha tehát az ember felül tud ezen emelkedni, akkor jó.”

Az itt élők nem kérdőjelezik meg az együttélés reálpolitikáját. „Itt élünk már ezer éve - mondta egy tanár. Nekünk nem azt kell megkeresnünk, hogy na, most ez a rossz, meg az a rossz. Meg kell keresnünk a jó pontokat is. Mert egyszerűen nem tudunk másképpen együtt élni. Ha nem keressük meg, akkor egymásnak ugrunk, amire most számtalan példa van. Nekünk, magyaroknak most azon kell dolgoznunk -

hogy ezzel a csúnya kifejezéssel éljek -, hogy a rossz dolgokon felülemelkedjünk, és meg tudunk maradni magyaroknak. Ez nagyon nehéz.”

A „fájdalommentes asszimilációt” azonban - ahogy egy másik tanárnő nevezte - azok is elkerülhetetlennek látják, akik az együttélés szükségéből erényt kovácsolnak. „Biztos, hogy a két nemzetnek együtt kell élnie, és ezt valahogy meg kell oldani. Olyan nincs, hogy ennek csak jó oldalai legyenek. Van negatív oldala is. Az a kérdés, hogy mitől fájdalommentes ez az együttélés? Szépen olvadtunk be vagy olvadunk be. De ez természetes folyamat. Ez ellen nem tudunk tenni.”

Befejezés helyett

A kisebbségi problémák ideális megoldását egy lendvai orvos fogalmazta meg a legplasztikusabban: „Én azt hiszem, hogy egy ilyen európai regionális gondolkodásban - ahol, ha fenn fog állni a politikai nézetek normalitása és normalizálódása az országok és a régiók között, és ha megjönnek azok az idők, amikor a határok megszűnnének Európában - lehet egyedül elképzelni, hogy a Mura-vidéki magyarságnak lenne egy plusz kulcsa a zsebében. Mert addig mi egy ilyen kis vakbél vagyunk, a Mura sarkával le vagyunk zárva. De merem állítani, hogyha ez megtörténne, más viszonyok lennének. Mert nem lenne probléma, hogy az a magyar gyerek elmenne a lenti magyar gimnáziumba, vagy elmenne Zalaövré, Nagykanizsára vagy Zalaegerszegre középiskolába. És ugyanúgy tudná folytatni a tanulmányait magyar egyetemen. Vagy, ha már itt élünk Szlovéniában, említsük meg, hogy a Dráva menti szlovénoknak sem lenne probléma, ha esetleg úgy akarják, hogy itt tanuljanak.”

Mint a legtöbb Mura-vidéki magyar értelmiségi, ő is a nyelvileg egyenrangú iskolai képzésben látja az itt élő magyarok egyenrangúságának, érvényesülésének és azonosságtudatuk megőrzésének is legfontosabb garanciáját. Az általa felvillantott politikai utópia - az európai regionalitás megvalósulása - a kisebbségek szempontjából optimális anyanyelvi iskolázás megfelelő feltételeit is biztosítaná.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány annak a vizsgálatnak az eredményein alapszik, amelyet az Országos Idegennyelvű Könyvtár Nemzetiségi Kutatócsoportja végzett 1992 nyarán a szlovéniai magyarok között. A vizsgálat során 74 muravidéki magyar értelmiséggel, kérdőívet töltöttünk ki, mélyinterjút készítettünk 18 magyarértelmiséggel és csoportos beszélgetést folytattunk 18, többségében magyarok által lakott településen. A tanulmány első része a *Regio* 1993/3-as számában jelent meg „Kétnyelvűség és nyelvhasználat a Mura-vidéki magyarok körében” címen.
- 2 Az indexet úgy képeztük, hogy a „nagyon jó” választ adók számát 100-zal, az „elég jó” választ adókét 75-tel, a „közepest” adókét 50-nel, az „elég rossz” választ adókét 25-tel, a „nagyon rossz” választ adókét pedig 0-val szoroztuk be. Az így kapott összeget elosztottuk az érdemi választ adók számával.
- 3 Vida István: A petesházaiak kitelepítése. In: Stefan Hari - Stefan Vida - József Szabó: *Naftno rudarjenje - Kőolajbányászat*. Lendva, Kultúrközösség 1990.
- 4 A levelet idézi Vida István *i. m.*

ILDIKÓ SZABÓ

SOCIALIZATION PROCESSES IN MURA REGION (Slovenia)

This paper examines the role played by school, historical events and church in the socialization of Hungarians in Slovenia's Mura region. The relations of the minority's different generations to Slovenian majority were determined by typically different

conflicts. In the case of the oldest generation, these conflicts occurred out of school, while the middle generations experienced them in the middle school. The generations born in the sixties could already shape their Hungarian identity parallel to their Yugoslavian citizen's role without language conflicts, while the youngest are determined by an accelerating assimilation spirale. However, a common feature of each generation is that their collective experiences, generated by their minority situation, did not become an object of public communication for decades. The church offers hardly any possibility for articulating and expressing their national cohesion. Intellectuals of the region hope that, as a consequence of political changes, Slovenians will become more interested in maintaining regional bilinguism.